

Tot slot hierna een overzicht van Eykman's voornaamste ornithologische en zoogdierkundige publicaties:

De avifauna van het Z.W. deel der provincie Utrecht met IJsselstein als middenpunt (Jaarber. C.N.V. II, pp. 32—47);

Automatische dieren-fotografie met behulp van electriciteit (id. VI, pp. 38—49);

Mareca americana (Stephens), een nieuwe eendensoort voor de Nederlandsche avifauna (id. XIII, pp. 5—7);

Wederom een Baikaltaling in Nederland, *Anas formosa* Georgi (id. XIV, pp. 55—56);

De Nederlandsche *Anatidae* (id. XV, pp. 2—38);

Alphabetisch Vademecum voor den vogelverzamelaar (Orgaan C.N.V. I, 4, pp. 185—205);

De vaststelling der identiteit van de in Nederland en aangrenzende rijken voorkomende waadvogels (id. II, 2—3, pp. 128—149);

The European *Anatidae*. An easy method of identifying Swans, Geese and Ducks, offered by „De Club van Nederlandsche Vogelkundigen” to the members of the „Congressus internationalis ornithologicus”, to be held at Amsterdam 1—8 June 1930;

De avifauna van het Dordtsche eiland met naaste omgeving (Orgaan C.N.V. IV, 3, pp. 97—115);

Overzichtelijke vleugelformules en de toepassing ervan op enkele dubbelgangers (id. VI, 2, pp. 106—111);

Het nieuwe Natuurhistorische Museum te Rotterdam en het tweede inlandsche exemplaar van den grooten krekeltzanger, *Locustella fl. fluviatilis* (Wolf) (id. VIII, 2, pp. 61—63);

De Vogelwet 1936 (Limosa, 11, 1/2, pp. 51—58);

De groote moerasstern, *Chlidonias hybrida* (Pallas) in Nederland (id., 3/4, pp. 81—86);

Wintergasten bij Dordrecht (id. 13, 1/3, p. 105);

De Nederlandsche Vogels, door C. Eykman e.a., 1936—1949;

De Nederlandsche Zoogdieren, 1937;

Taxidermie ten behoeve van wetenschappelijke Natuur-Historische Collecties, 1944; 2e druk, 1949.

Valkenburg L., 27 januari 1966.

P. Hens

Dr. A. F. J. Portielje

8 maart 1886—20 februari 1965

Meer dan wie ook, heeft Portielje de ogen van het Nederlandse volk geopend voor het gedrag van dieren. Hij was een van de zeer zeldzame mensen, die niet alleen gefascineerd werd door alles wat een dier doet, maar die bovendien de gave bezat om daarvan te getuigen met een innerlijke be-

wogenheid, waardoor iedereen erdoor werd gegrepen. Men heeft hem wel „de apostel van het dier” genoemd. Het was waarschijnlijk wel de meest treffende karakterisering, die van zijn persoon is gegeven.

Wanneer hij in Artis een gezelschap rondleidde, of wanneer men alleen maar privé met hem in de dieren tuin rondliep, getuigde hij in de meest gloedvolle bewoordingen over wat er in de dieren omging en over hun biologische geaardheid. Hij leefde zich daarbij zozeer in de rol van het betreffende dier in, dat hij zelf vaak de rol van dit dier ging spelen, of met het dier ging meespelen, of de toehoorder de rol van het dier liet vervullen, teneinde aldus de relatie tussen mens en dier te kunnen demonstreren. Zo was hij aaps met de apen, leeuws met de leeuwen, nandoeachtig met de nandoes, kinderlijk (maar niet kinderachtig!) met de kinderen, en menselijk jegens zijn medemens. Hij kon zelfs blind zijn met de blinden: wanneer hij een blindenschool in Artis rondleidde, bestond er voor hem geen zienswereld meer en werden de dieren horend, ruikend, tastend en voelend gedemonstreerd. Voor hen die dit als ziende toeschouwer hebben meegemaakt, was het een diep roerend schouwspel.

Zijn ongeëvenaard invoelingsvermogen in andersgeaarde wezens was zijn gids bij de omgang met dieren en bij de interpretatie van hun gedrag. Hij vertrouwde er rotsvast op. Feitenkennis, experiment, intuïtie en invoelen werden steeds tot een synthetische visie samengesmolten. Wetenschappelijke collega's stonden vaak tamelijk afwijzend tegenover deze „subjectivistische” aanpak. In de dagelijkse omgang met dieren bewees Portielje echter, dat „subjectivisme” in combinatie met een enorme sensitiviteit voor wat er in dieren omgaat dikwijls een indringend goede benadering kan opleveren. Hij kon zich met dieren dingen permitteren die niemand hem nadeed; en hij heeft dit in Artis 46 jaren volgehouden — van 1906 tot 1952 — zonder ooit een ernstig ongeluk te krijgen. Hediger, de meest toonaangevende expert op het gebied van vraagstukken inzake de omgang tussen mens en dier in dieren tuinen, noemde hem „ein Zauberer mit Tieren”. Op deze wijze bewees Portielje in de meest letterlijke zin „metterdaad”, dat er in zijn subjectivistische gedragsinterpretatie heel wat meer waarheid stak dan wij uit de sindsdien ontwikkelde strenger wetenschappelijk geformuleerde denkwijzen kunnen verklaren. In dit opzicht heeft hij ons een groot probleem nagelaten.

In zijn wetenschappelijke werk was Portielje in de eerste plaats een pionier die nieuwe gebieden ontdekte, maar die de exploratie ervan aan anderen overliet. In een tijd toen de Gesellschaft für Tierpsychologie nog in worteltrekkende paarden en soortgelijke wonderbaarlijkheden geloofde, deed Portielje de eerste zgn. „modelproeven”, waarbij hij allerlei onbekend voedsel aan jonge vogels aanbood, voorwerpen in vogelnesten legde om te zien of deze als broedobject werden geaccepteerd, en met kartonnen figuren onderzocht of roerdompen inderdaad op de ogen van hun belagers pikken. Hij vond daarbij onder meer, dat roerdompen altijd naar het kopgedeelte van de figuur pikten, óók als er geen ogen te zien waren, of als de ogen op het borst-

gedeelte waren aangebracht (1922—1926). Later hebben andere onderzoekers de methode van de modelproeven tot grote bloei gebracht. Zo heeft ook Portielje's zilvermeeuwen- en aalscholverwerk (1927, 1928) aan jongeren een uitgangspunt verschaft, waarop zij konden voortbouwen en waaruit tenslotte omvangrijke series van onderzoekingen zijn voortgekomen. Vooral de „larologie” of meeuwengedragsstudie heeft een wereldwijde vlucht genomen. Portielje's beschouwingen over de differentiatie en integratie van instincten (1927, 1928, 1938), hebben de grondslag gelegd voor onze hedendaagse concepties over de hiërarchie van instincten en over de opstijgende integratie in de ontogenie van het gedrag. De kiem van het begrip oversprongbeweging werd het eerst door hem in zijn zwanenstudie geformuleerd (1936). Zijn vele uiteenzettingen over „instinctieve symboolhandelingen” hebben tal van psychoanalytici het belang van dieren gedragsstudies doen inzien, vooral toen na de Duitse inval in Oostenrijk Amsterdam een belangrijk psychoanalytisch centrum werd, en ook later toen de psychosomatiek tot ontwikkeling kwam. Dit pionierswerk was temeer merkwaardig, omdat hij geen afgeronde universitaire opleiding had gehad.

De wetenschappelijke invloed van Portielje voltrok zich overigens veel meer in de sfeer van de persoonlijke contacten dan door middel van publicaties. Zijn *opus magnum* „Dieren zien en leren kennen” (1e druk 1938, 5e druk 1957) is een ware schatkamer van observatiemateriaal en geeft een overzicht van zijn wetenschappelijke denken, maar de weelderige stijl van schrijven maakte het vele collegae moeilijk om de vaktheoretische gedachten op hun merites te beoordelen. In het persoonlijke gesprek kon men daarin beter doordringen.

Portielje was inderdaad bovenal iemand, die anderen de ogen opende doordat hij de gave van dierenobservatie combineerde met de gave van het gesproken woord. In de vooroorlogse jaren, toen de politiek nog niet zoveel aandacht kreeg, was hij de meest-beluisterde radiospreker van ons land, met uitzondering van de voetbalcommentator Han Hollander. Vele tienduizenden, misschien zelfs honderdduizenden, hebben zijn rondleidingen in Artis en zijn voordrachten met lichtbeelden gevolgd en bleven daarbij tot het laatste woord toe geboeid, hoezeer hij de spreektijd ook overschreed. Vóór de oorlog is het eens gebeurd, toen hij Koningin Wilhelmina in Artis rondleidde en zij te kennen gaf dat het tijd was om te vertrekken, dat Portielje uitriep: „Maar Majesteit, dat kàn niet, U hebt de wisenten nog niet gezien, dat is zo iets zeldzaams en bijzonders, dat moèt U nog zien!” Bij de toenmalige hofetiquette was zo'n opmerking eenvoudig onbestaanbaar. Eén ogenblik leek Hare Majesteit verbijsterd, daarna gleed er een nauwelijks merkbaar glimlachje over haar gelaat, en toen ging ze mee naar de wisenten... Zo iets kon alleen Portielje zich veroorloven.

Het is ondoenlijk, al zijn activiteiten in de meest uiteenlopende maatschappelijke milieu's de revue te laten passeren. Artis en het Montessori-schoolwezen waren wel de voornaamste ervan. Voor zijn vele werkzaamheden werd

hij onder meer geëerd met een doctoraat *honoris causa* van de Universiteit van Amsterdam (13 maart 1946).

De brede uitwerking van Portielje's stimulerende invloed laat zich misschien het beste aflezen uit de bloei van datgene waarvoor hij ijverde. Artis is thans op één na de soortenrijkste dierentuin ter wereld. Nederland telt thans naar verhouding van het inwonertal waarschijnlijk meer gedragsonderzoekers en ook meer dieren in dierentuinen dan enig ander land ter wereld. Zonder Portielje zou deze ontwikkeling ondenkbaar zijn geweest.

A. Kortlandt.

Huishoudelijke Vergadering op 3 april 1965 te Utrecht

De secretaris leest de notulen van de vorige vergadering en het jaarverslag 1964 voor, die zonder wijziging worden goedgekeurd. Voorts geeft de penningmeester een korte uiteenzetting van de financiële toestand van de vereniging; de rekening over 1964 sluit met een nadelig saldo van ca. f 6000,—. Er zullen in 1965 maatregelen moeten worden genomen om dit tekort in te lopen. Bovendien zullen de drukkosten van *Ardea* met ca. 25 % verhoogd worden. De omvang van *Limosa* zal beperkt moeten worden en een grotere subsidie zal worden aangevraagd. De voorzitter sluit hierop aan en deelt mede dat een contributieverhoging per 1 jan. 1966 onvermijdelijk is. Ook zal de leden voor 1965 een vrijwillige bijdrage worden gevraagd om uit de moeilijkheden te geraken. Op de vraag van Dr. G. H. Jonker, of de redactie er op attent is dat de auteurs zich beperkingen opleggen om drukkosten te besparen, antwoordt de voorzitter bevestigend. De penningmeester leest de verklaring voor van de financiële commissie, bestaande uit de heren H. Croockewit en A. Hinloopen, waaruit blijkt dat zij het beheer in orde hebben gevonden. De voorzitter stelt daarop voor de penningmeester te déchargeren en hem dank te zeggen voor de belangrijke diensten, die hij de vereniging sedert de oprichting heeft bewezen. Onder luid applaus stemt de vergadering hiermede in. De voorzitter stelt voor de heren A. Hinloopen en J. J. H. van Geuns te verzoeken de financiële commissie voor 1965 te vormen, waartegen geen bezwaar bestaat.

Aan de orde is de verkiezing van een bestuurslid dat bereid is het penningmeesterschap te aanvaarden. In een binnengekomen brief stelt de heer J. Goezinne Mr. D. Mooij te Zaandam als kandidaat; de heer Mooij, die in de vergadering aanwezig is, deelt mede dat hij hierover niet gepolst is en dat hij niet bereid is de kandidatuur te aanvaarden. De heer Mr. J. H. Klatte vraagt of het bestuur wellicht een voorstel heeft. De voorzitter antwoordt dat het bestuur de heer W. Stritter hiervoor geschikt acht; nadat de heer Stritter zich bereid heeft verklaard de vakature te bezetten, vraagt de voorzitter of er iemand is die stemming verlangt. Aangezien dit niet het geval is, wordt de heer W. Stritter bij acclamatie tot penningmeester benoemd en door de voorzitter als bestuurslid welkom geheten.

M. J. Tekke, Secretaris.

Jaarverslag over 1965 Nederlandse Ornithologische Unie

Per 1 januari bedroeg het ledenaantal 913; tot het einde van het verenigingsjaar groeide dit uit tot 925; 8 leden verloren wij door de dood, t.w. het corresponderend lid Prof. Dr. A. Laubmann en de leden: Dr. C. Eykman, Mevr. J. v. d. Hoeven-Schalkwijk, Dr. A. M. Mulder, Jhr. E. E. J. M. Rijkevorsel van Kessel, J. Vijverberg, Mr. C. J. Schattenkerk en Dr. J. v. d. Werff.

Het bestuur was als volgt samengesteld: Dr. W. H. Bierman, voorzitter; M. J. Tekke, secretaris; W. Stritter, penningmeester; Prof. Dr. H. Klomp, J. Swaab, Prof. Dr. K. H. Voous en Dr. K. Waldeck.